

DAHİLƏRLƏ GÖZƏLLƏŞƏN DÜNYAMIZ

İnsan ağılı istedadı, qabiliyyəti ilə bir-birindən fərqlənən əvəzsiz bir sərvətdir. Ona görə də "Əzrofi-məxluqat" adlandırılır və bu dünyaya gəlişi ilə yaşadığı aləmdə gələcək nəsillər üçün əməli ilə nəso bir iz qoymaq üçün çalışır, vuruşur, yaşayır, yaradır. Bu fəaliyyətlərin qiyməti isə insanlıq aləminin yaradıcılıq məhsulunun dəyəri, keyfiyyəti və kəmiyyəti ilə ölçülür

nət mübarək ayaqlarının altında olan analar" dühalarımızın dahiləri deyilmi? Düha sahiblərinin bu cahana etdikləri nəhəng xidmətləri bir an da olsa andıqda, hər dəfə ruhlarına fatihələr oxuyuruq. Onlar bəşəriyyət üçün əsl örnək ola biləcək bir ömür yaşayırlar. Biz onların sayəsində bu dünyaya ixtira etmək arzusu ilə, yaradıb-qurmaq eşqi-həvəsi ilə gəldiyimizə bir daha əmin oluruq. Bu yetənəklili şəxslər bir ömürdə neçə min insanın ömrünü öz həyatında yaşadıkları üçün dahililik zirvəsini fəth etmişlər. Sözüün həqiqi mənasında bu nadir şəxslər insanlıq aləminin xoşbəxtliyi naminə bilik-bacarıqlarını heç zaman əsirgəməmiş, fəvqəladə istedadlarını, fitri qabiliyyətlərini potensial çalışmaları ilə dünya fəvqündə nümayiş etdirə bilmişlər.

“ Uca Tanrının Üzeyir bəy kimi dühani nəinki Azərbaycana, hətta Şərq aləminə, eyni zamanda türk dünyasına bəxş etməsi, onun bəşəriyyətə dünya miqyaslı ən qiymətli töhfəsi, əmanəti, lütfüdür. Odlar diyarı dediyimizdə Üzeyir bəy, Üzeyir Hacıbəyliyə andığımız zaman isə gözlərimiz önündə səfəli yaylaqlarımız, ağ pambıqlı çöllərimiz, sarı sümbüllü taxıllı zəmilərimiz, bəhrəli bağ-bağlarımız, güllü-güllüstanlarımız, yaşıl ormanlarımız, Dəli Kürümüz, Xan Arazımız, başı qarlı Qafqaz sıra dağlarımız, Şah dağımız, Qoşqarımız, Kəpəzimiz, Göygölmümüz, Batabatımız, İstisuyumuz, Sirabımız, Badaamlımız, qara-qızılıımızın mənbəyi olan Neft-daşlarımız, - bir kəlmə ilə desək ucu-bucağı görünməyən binbərəkətli müqəddəs torpaqlarımız, ana Vətənimiz olan Azərbaycanımız canlarır.

Bu nöqtəyi-nəzərdən, Üzeyir bəy sözün əsl mənasında Azərbaycan, onun potensial yaradıcılıq irsi isə azərbaycançılıq ideyası, azərbaycançılıq əməli, azərbaycançılıq düşüncə tərzini, azərbaycançılıq məfkürəsi deməkdir.

Bu məqaləmiz də son illərdə araşdırdığım Üzeyir bəy yaradıcılıq irsindən bəzi kiçik musiqi damlalarının haradan qaynaqlandığını

üzərindədir. Ümumiyyətlə, Üzeyir Hacıbəyli yaradıcılığı xalq musiqisi irsimizdən bəhrələnməklə, ruhumuzla həməhəng səslənən zəngin miras üzərinə təməlləndiyi üçün bizlərə bu qədər doğmadır. Yaradıcılığı ilə tanış olduqda ayrı-ayrı əsərlərində bəzi epizodların aşiq musiqisi ilə əlaqələndiyini, Azərbaycan milli rəqlərindən yararlandığını görürük. Muğama dair bəzi örnəklər və xalq mahnıları ilə bağlı nümunələr də Üzeyir bəy yaradıcılığında özünü biruzə verməkdədir. Muğam ladlarına əsaslanan Üzeyir Hacıbəyli yaradıcılığı bu baxımdan milli ruhda olmaqla yanaşı, həm də bəşəri musiqi dəyərlərini professionalılıqla özündə ehtiva etməsi ilə səciyyəlidir. Ona görə də Üzeyir bəyin musiqi inciləri əbədi olub, bəşəri mahiyyət kəsb etməkdədir. Belə demək olar ki, Üzeyir bəy yaradıcılığı keçmiş musiqi ənənələri ilə gələcək zamanların musiqi dəyərlərinin vəhdətidir. Üzeyir bəy dahiliyi də məhz bu cəhətilə özünü biruzə verir. Keçmiş musiqi irsinə sadıq qalmaq, çağdaş və klassik musiqi dəyərlərindən yararlanmaq Üzeyir Hacıbəyli yaradıcılığına xas, önəmli cəhətdir. Üzeyir Hacıbəyli professional musiqi yaradıcılığını milli musiqi irsi-mizlə bir arada uğurla qovuşdurmağa müvəffəq olmuş bəstəkarlarımızın başında yer almaqdadır. Sonrakı gələn Azərbaycan bəstəkarları nəslə – Qara Qarayev, Cövdət Hacıyev, Fikrət Əmirov, Niyazi, Asaf Zeynallı, Süleyman Ələsgərov, Tofiq Quliyev, Rauf Hacıyev, Arif Məlikov, Aqşin Əlizadə, Said Rüstəmov, Xəyyam Mirzəzadə, Hacı Xanməmmədov da məhz bu dəyəri müəllimləri olan Üzeyir bəydən əxz etmiş, mənimsəmiş, uğurla öz yaradıcılıqlarında həm istifadə, həm də ifadə və tərənnüm etməyə çalışmışlar.

Üzeyir Hacıbəyov musiqisinin məna-mahiyyəti həm anlaşılan,

eyni zamanda həm də sezilməzdir. Bəzən Üzeyir melodiyalarını dinləyərkən sanki tanış gəlir. Amma bir anda anlamaq olmur ki, bu epizod haradandır? Uzun illər düşünürsən, axtarırsan, bəzən tapırsan, bəzən də tapmaqda çətinlik çəkirsən. Bu Üzeyir bəy istedadının qüdrətidir.

“ Bir sözlə deyə bilərik ki, Üzeyir bəy musiqisi tək mahiyyətli deyil, çoxmənalı, çoxmətləbli. Bu baxımdan, Üzeyir bəyin melodiyalarının gizli qatları altında çox mənalar, sirlə dolu çox mətləblər qalmışdır desək, daha doğru qiymət vermiş olarıq. Bu gizli mahiyyəti təhlil edib aşkarlamaq illərlə vaxt tələb edən problemlərdədir.

Bu baxımdan, uzun illər Üzeyir bəy yaradıcılığında kəşf etdiyimiz bəzi məqamlara musiqişünaslarımızın diqqətini yönəltmək istərdik.

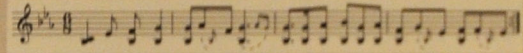
1984-cü il mart-iyun aylarında görkəmli tar ustası Kamil Əhmədovdan "Nəva" muğamını öyrənmək məqsədilə bir tələbə kimi dərs almağı qərara aldım. Muğamın şöbə-şöbə öyrəndiyim hissələrindən birində, yəni "Nəvanın maye" adlı bölümündə Kamil müəllimin tarın sarı simində ritmik tərzdə vurduğu mizrablar həmin məqamda marağımıza səbəb oldu. İstər-istəməz fikrim bir anlıq Üzeyir Hacıbəylinin "Sənsiz" romansına yönəldi. Çünki, bu əsərin ritmik vəznini həmin şöbənin mizrab vuruşu ilə eyni səpgidə idi. Əsasən də, "Hər gecəm oldu kədər" - mürasimi, məhz həmin ritmik vəzn üzərində qurulmuşdur. Buna heç şəkə-şübhəm qalmadı. Nəva muğamının kiçik bir ritmik vəznini əsasında Üzeyir bəyin belə bir möhtəşəm ro-

mans yaratmasına heyran qalmamaq mümkündür deyil.

1994-cü ildə Azərbaycanın Xalq artisti, məşhur rəqqasə xanımı-miz Əminə Dilibazinin rəhbərlik etdiyi "Çinar" rəqə ansamblının tərkibində 31 avqust - 15 oktyabr tarixləri arasında "İzmirin qurtuluş şənlikləri"nə tar ifaçısı olaraq dəvət aldığım zaman, vaxtı dəyişdirib qədim tarixə malik olan ud alətini düzəldilən bir emalatxanaya getdim. Ud sənətkarları Azərbaycandan olduqlarını bildikləri üçün "Şeyx Şamil" adlı rəqə havasını tərdə səsləndirməni xahiş etdilər. Doğrusu, gözləmədiyim bu sifariş bir qədər məni təəddüb vəziyyətində qoydu. Ona görə də sifariş verən şəxsə dedim ki, udda sən çal, görün hansı musiqidir. Sözümlün müqabilində udu götürüb tanıdığım bir musiqi çalmaq istədim. Həmin anda anladım ki, Türkiyədə "Şeyx-Şamil" adı ilə ifa olunan rəqə musiqisi əslində Üzeyir Hacıbəyovun vaxtilə "Arşın mal alan" adlı operettasının bir məqamında, "Əsgərin mahnısı" üçün yazdığı kiçik bir musiqi parçasıdır. Ən çox də "Gəl, gəl, maralım gəl; gəl ceyranım gəl" mürasimin melodiyasının "Şeyx Şamil" rəqəsindən alındığını təsbit edə bildiyimə sevindim.

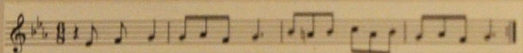
Bir çox aşiq havalarının Üzeyir Hacıbəyli yaradıcılığına da sirayət etdiyi musiqişünas alimlərin elmi yazılarında oxumuşuq. Bir faktı da biz 2003-cü ildə İrənin Xoy şəhərində elmi-tədqiqat işi apardığımız zamanı üzə çıxarmış olduq. Üzeyir Hacıbəylinin "O olmasın, bu olsun" adlı musiqili komediyasında, hamam sahnəsində hovuz başında ifa olunan melodiya dediklərimizə misal ola bilər. "Hamamın içində, içində və çölündə" sözləri ilə oxunan bu maraqlı musiqiyə, Xoy aşiq məktəbinin 114 yaşında olan ustad aşığı Abbas Çaylaxlının "Kəsmə Keşişoğlu" adı ilə ifa etdiyi klassik aşiq havasının lent yazısında rast gəldik.

Nümunə № 1

Ustadın ifasında nota yazdığımız dörd xanəlik həmin musiqidən bir epizodu Üzeyir Hacıbəyli öz əsərində belə istifadə etmişdir.

Nümunə № 2

Ha - ma - - m i - ç i - n - - da i - ç i - n - - da və ç ö - lü - n - - da

Üzeyir bəyin aşiq musiqisinə müraciətində "Koroğlu" operasının:

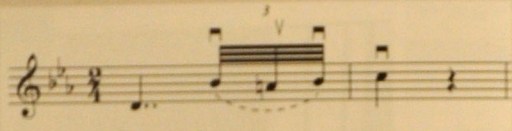
**"Çünki oldun dəyirmançı,
Çağır gəlsin dan, Koroğlu"**

mürasimi ilə başlayan "Aşiq mahnısı" bölümündə də rast gəlinir. Bəstəkar bu əsərində Bülbülün və Lütfiyar İmanovun ifasında səslənən musiqi nümunəsində Azərbaycan və İran aşiqlərinin repertuarında yer alan klassik saz havası "Ayaq divanı"dan ("Osmanlı divanı" da deyirlər. İ.İ.) xarakterik bir melodik epizodu götürüb yaradıcı şəkildə

istifadə etmişdir. Koroğlu operasının "Aşiq şikəstəsi" bölümündə də Üzeyir bəyin yəni klassik saz havasından istifadə etdiyini musiqişünaslarımız daima qeyd etmişlər.

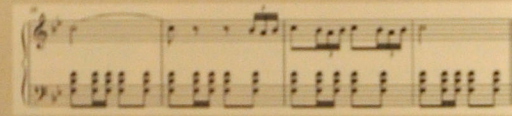
Üzeyir bəy hətta fundamental əsəri olan "Koroğlu" operasının uverturasını instrumental saz ifaçılığına məxsus xarakterik intonasiya ilə başlaması da, bu melodik elementdən yaradıcı şəkildə faydalandığını göstərir. Qeyd etməliyə ki, Şur ladına ayaq verən Azərbaycan, İran və Türkiyə aşiq ifaçılığına məxsus orta xüsusiyyətdir. Bir çox aşiq mahnılarının Şur ladına əsaslanması və ya məqamından əsli olmayaraq saz melodiyalarının əksəriyyətinin Şur kadansı ilə tamamlanması bir alət kimi sazın saçıyevə kök sistemi, eləcə də pərdələr düzümündən alınan sas qatırı ilə əlaqədardır. Bu epizoda "Yanq kərami" havasının bir hissəsində Aşiq Ədalətin və bir çox sənətkarların ifasında rast gəlinir.

Nümunə № 3

Müəllif eləcə də bu operanın müqəddiməsini eyni instrumental kadansla ayaq verməklə Şur ladında tamamlamağı məqsədamüvafiq hesab etmişdir.

Nümunə № 4

Üzeyir Hacıbəyli şəxsiyyəti, sənəti, yaradıcılığı o qədər zəngin, o qədər möhtəşəm və geniş şaxəlidir ki, tədqiqatçı edib sonuna varmaq müşğül məsələdir. Bununla belə, elm adamları zaman-zaman bu qeyri-adi hiss, duyğu, tafəkkür sahibi olan avazolunmaz insanın yaradıcılıq irsini öyrənməyə çalışmaqdadırlar.

“Yeri gəlmişkən onu da qeyd etməliyə ki, bir çox elm adamları Üzeyir bəyin çoxyönlü və zəngin yaradıcılığına müraciət edərək maraqlı tədqiqat əsərləri ortaya qoymuş, aktual mövzuda diqqət çəkən məqalələr, monoqrafyalar yazmış, elmi-tədqiqat işlərini uğurla tamamlamışlar. Bir çoxları Üzeyir bəyi pedaqoq, ədəbi-dramaturji aləmdə yazıçı, libretto müəllifi, digərləri ictimai-siyasi xadim, bir başqaları mətbuat sahəsinin əməkdaşları olaraq, digər bir qrupun nümayəndələri isə musiqişünaslıq mövqeyindən; bəstəkar, musiqi nəzəriyyəçisi kimi araşdırmağa meyl etmişlər.

Təbii ki, bu şəxsin sinkretik və azman fəaliyyəti nə qədər də araşdırılıb tədqiqat obyektinə cəlb edilərsə də görülməli işləri qənaətbəxş hesab edə bilərik.

Ü Hacıbəyli və Bülbül

Ü Hacıbəyli və həyat yoldaşı Məleykə xanım Təroqlıyeva

Ü Hacıbəyli Dindar Akademiyasının üzvləri arasında

Qədrbilən xalqımız, dövlətimiz Üzeyir bəy kimi dühə sahiblərini hər zaman hörmətlə yad etməkdə, qiymətləndirməkdə, bu gün də dəyərini layiqincə verməkdədirlər. Onu da fəxrətlə qeyd etmək lazımdır ki, bir çox monumental heykəllər qoyulmuş, rəsmlər, portretlər çəkilmiş, prospektlər, kitabxanalar, parklar, muzeylər bu dahi şəxsiyyətin adını daşımaqda, musiqi məktəbləri, incəsənət qurumları fəaliyyət göstərməkdədir. 1995-ci ildə Prezidentimiz Heydər Əliyev cənablarının fərmanı əsasında dahi bəstəkarın anadan olduğu 18 sentyabr Milli Musiqi Günü kimi qeyd edilməklə yanaşı, Heydər Əliyev Fondunun, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin təşkilatlığı ilə Üzeyir Hacıbəyli adına Beynəlxalq Musiqi Festivali 18-28 sentyabr tarixlərində Bakıda uğurla keçirilməkdədir.

Bela bir xoş məramımızı da bildirmək istərdik ki, korfey sənətkarımızın çoxtərəfli yaradıcılıq irsini araşdıran, təhlil edən bir elm mərkəzinin, "Üzeyir Hacıbəyov elmi-tədqiqat institutu"nun yaradılmasına çox böyük ehtiyac duyulmaqdadır. ♦

İlqar İmamverdiyev,
sənətsünaslıq doktoru,
Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının və Qaziantep Universiteti, Türk Musiqisi Dövlət Konservatoriyasının Professoru